

KANSEN BIEDEN, KANSEN PAKKEN

De aanpak van jonge veelplegers

IDO WEIJERS

u i t g e v e r i j

SWP

Kansen bieden, kansen pakken

De aanpak van jonge veelplegers

Ido Weijers

ISBN 978 90 8560 211 8

NUR 824 / THEMA JKV

DOI 10.36254/978-90-8560-211-8

© 2022 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

INHOUD

Inleiding	7
Intermezzo 1 Lokaal veiligheidsbeleid	11
1. Omvang en ernst van het probleem	17
1.1 Verharding onder de jeugd?	17
1.2 Zorgelijke trends	20
1.3 Focus op kleine groep jonge routiniers	22
2. Wie zijn het? Een verkenning	23
2.1 Bijna alleen jongens	23
2.2 Startleeftijd	24
2.3 Verstoorde schoolgang	26
2.4 Opeenstapeling van problemen	27
2.5 Karakter van de criminele routine	29
2.6 Intensiteit van de criminele routine	31
Intermezzo 2 Salah, Dino en Bobbie	35
3. Van kwajongens tot zware jongens	43
3.1 Kattenkwaad	43
3.2 Rondhangen, overlast, intimidatie en kleine criminaliteit	46
3.3 Veelplegers	49
3.4 Doorgroeiers	53
Intermezzo 3 Omar el H.	57
4. Vier profielen	59
4.1 Kindproblemen – ‘het zwarte schaap’	59
4.2 Onmachtige, afwezige of traumatiserende opvoedingsomgeving	61
4.3 Kindproblemen en onmachtige opvoedingsomgeving	63
4.4 Criminele familie	67

5.	Hoe komen ze eruit?	71
5.1	Kunnen jonge veelplegers nog stoppen?	71
5.2	Wat doet ze stoppen?	72
5.3	Hoe komen we iets over het stopproces te weten?	78
5.4	Stoppen is een worsteling	80
5.5	Laat volwassen worden	82
6.	Fasen in het stopproces	85
6.1	Volharden	86
6.2	Erkennen	87
6.3	Voorbereiden	88
6.4	Consolideren	89
Intermezzo 4 De rol van partner en ouders		91
7.	Stoppen versus volharden	103
7.1	Stoppers	103
7.2	Volharders	108
8.	Erkennen en voorbereiden	113
8.1	Erkenners	113
8.2	Vorbereiders	119
9.	Conclusies en aanbevelingen	125
9.1	Conclusies	125
9.2	Aanbevelingen	126
Literatuur		129
Vragenlijst veelplegers		141

INLEIDING

Dit boek gaat over een heel specifiek onderdeel van het justitie- en veiligheidsbeleid – jongeren die voortdurend crimineel actief zijn en hun aanpak. Het biedt een indringend inkijkje in de levenswijze en -houding van jonge recidivisten, hun achtergronden en motieven. Het biedt inzicht in het proces van stoppen met hun criminele routine. Het geeft een beeld van hun ontwikkeling en het doet onderbouwde voorstellen voor hun aanpak om deze ontwikkeling te stimuleren. Met de aanbevelingen richt het boek zich met name op de uitgangspunten voor een geïntegreerde lokale aanpak.

De basis voor dit boek is gelegd door jarenlang een grote groep jonge veelplegers te volgen (Weijers, 2019; Weijers et al., 2010). Centraal in dit boek staan de bevindingen die we konden ontleen aan de uitvoerige gesprekken die we de afgelopen jaren met in totaal 50 jonge (ex-)veelplegers hebben gevoerd. Allereerst zijn 22 jonge veelplegers die volgens informanten van justitie en politie kort daarvoor waren gestopt uitgebreid gesproken (Weijers et al., 2013). Vervolgens is het met veel moeite gelukt om uitvoerige diepte-interviews af te nemen bij 21 jongeren die in het Veiligheidshuis Utrecht als ‘jonge veelpleger’ stonden geregistreerd. Deze 21 jongeren maakten deel uit van een groep van 81 jonge recidivisten die wij gedurende 15 jaar hebben gevolgd en van wie we alle beschikbare dossiers nauwkeurig hebben geanalyseerd (Weijers & Van Drie, 2014; Weijers, 2019). Ten slotte zijn recent nog eens 7 jongeren die op een lokale lijst van jonge veelplegers stonden uitgebreid geïnterviewd. Net als bij de groep Utrechtse veelplegers beschikten we bij deze jongeren behalve over informatie van de kant van politie en justitie ook over informatie over hun persoonlijke ontwikkeling, hun schoolcarrière en hun thuissituatie. Alles bij elkaar is voor deze studie informatie over 110 jonge (ex-)veelplegers verzameld.

Deze onderzoekslijn begon in 2006 met het verzoek vanuit het parket Utrecht om te adviseren over een geschikte aanpak van de jongeren die op dat moment op de lokale lijst van jeugdige veelplegers terecht waren gekomen. Om een goed onderbouwd advies te kunnen geven, zijn we toen met een uitgebreide studie naar een fors aantal van deze jongeren begonnen. Al heel snel tijdens de verzameling van alle mogelijke relevante data – van de kant van de politie, Bureau Halt, het Openbaar Ministerie, Raad voor de Kinderbescherming, Bureau Jeugdzorg, William Schrikker Groep en de gemeente Utrecht – werd duidelijk dat we hier te maken hadden met een groep jongeren die niet alleen op diverse terreinen ernstige problemen veroorzaakte, maar ook zelf veel problemen onderzond. Gelet op de bevindingen in de onderzoeksliteratuur was dat allerm minst een verrassing. Die literatuur had er tenslotte ook mede aan bijgedragen dat we veel breder naar

informatie omtrent deze groep jongeren op zoek gingen dan alleen naar de informatie van politie en justitie (hoewel ook al uit die hoek regelmatig signalen betreffende zorgelijke achtergronden kwamen).

Opbouw van het boek

Het boek is als volgt opgebouwd. Deze Inleiding wordt gevolgd door een intermezzo dat een korte schets biedt van de ontwikkeling van geïntrigeerd lokaal veiligheidsbeleid. Het daaropvolgende hoofdstuk 1 beoogt een beeld te schetsen van de ernst van het probleem van de jonge veelplegers. Hoofdstuk 2 laat zich lezen als een verkenning van de problematiek: over wie hebben we het eigenlijk als we spreken over jonge veelplegers? De belangrijkste constatering is hier dat er, zoals hiervoor aangegeven, vrijwel zonder uitzondering sprake is van een problematische schoolcarrière en daarmee samenhangende andere problemen, zowel persoonlijk als in hun opvoedingsomgeving. Dit hoofdstuk wordt gevolgd door een tweede intermezzo waarin een drietal schetsen wordt gepresenteerd van jongeren die langdurig en diep in de criminaliteit zijn beland, elk met een heel verschillend verhaal.

Hoofdstuk 3 behandelt de vraag hoe jongeren 'erin rollen'. Hier wordt allereerst ingegaan op het bekende criminologisch gegeven dat delinquent gedrag in de adolescentie ineens snel toeneemt en daarna langzaam afneemt. Vervolgens wordt de vraag behandeld in hoeverre het voor de adolescentie typerende 'kattenkwaad' als een voorloper van terugkerend crimineel gedrag kan worden gezien en welke factoren een rol spelen als overlast en kleine criminaliteit van hangjongeren overgaan in een echte criminele routine. Dit hoofdstuk sluit af met een schets van de ontwikkeling van een heel klein deel van de jonge veelplegers dat snel doorgroeit naar de zwaardere criminaliteit. Daarop volgt een kort derde intermezzo waarin een voorbeeld van zo'n snelle doorgroeier wordt uitgewerkt.

In hoofdstuk 4 worden op grond van onze Utrechtse studie verschillende probleemprofielen onder jonge veelplegers onderscheiden, waarbij het steeds gaat om de verhouding tussen typische kindproblemen en typische gezinsproblemen. In het eerste profiel beperkt de problematiek zich tot de jongere en doen zich eigenlijk geen of nauwelijks noemenswaardige problemen in de gezinssituatie voor. In het tweede profiel is daarentegen vooral sprake van ernstige problemen in de opvoeding en verzorging van de jongere. Het derde en relatief veel meer voorkomende profiel betreft de combinatie van ernstige kindproblematiek en serieuze problemen in het gezin. Ten slotte betreft het vierde profiel families waarvan meerdere leden bekend zijn bij politie en justitie.

Hoofdstuk 5 behandelt eerst de vraag of veelplegers eigenlijk nog wel kunnen stoppen. Vervolgens wordt ingegaan op de centrale vraag in dit boek: wat doet ze stoppen en hoe gebeurt dat? Op dit moment domineert nog vooral de gedachte dat jonge veelplegers eigenlijk stoppen zonder dat ze er erg in hebben. Een van de belangrijkste bevindingen op grond van deze studie is daarentegen dat stoppen met een criminele routine en levenswijze juist een welbewust proces is, dat gepaard gaat met allerlei afwegingen, met veel moeite en met verlies.

Daarop voortbouwend wordt in hoofdstuk 6 geponereerd dat stoppen met een ingesleten criminele levenswijze zich laat vergelijken met zich losmaken van een verslaving. Die vergelijking heeft ons gebracht tot een variatie op het concept van motivatieontwikkeling, zoals indertijd is ontwikkeld door Prochaska en DiClemente. Dit model wordt teruggebracht tot vier motivatiefasen: volharderen, erkennen, voorbereiden en consolideren. Hierna volgt een vierde intermezzo waarin de aandacht zich richt op de rol van partners en van ouders in het stopproces. De verrassende conclusie is hier dat niet zozeer de partner maar vooral de ouders hierin een belangrijke rol kunnen spelen.

In hoofdstuk 7 wordt aan de hand van casuïstiek de opstelling van de volharders vergeleken met die van veelplegers die inmiddels echt gestopt blijken. Hoofdstuk 8 vergelijkt de fase van erkenning met die van de voorbereiding. Het boek sluit af met hoofdstuk 9 dat enkele conclusies en een aantal aanbevelingen bevat. Een van de belangrijkste aanbevelingen is dat de inzet van geïntegreerde lokale initiatieven zowel door de betrokken professionals als de jongeren zelf als *kansen* moeten worden beschouwd. Vandaar de titel van dit boek: *Kansen bieden, kansen pakken*.

Tot slot biedt het boek een Vragenlijst die aan de hand van de antwoorden een indicatie kan geven van de ontwikkelingsfase waarin de jongere zich bevindt richting stoppen met criminaliteit.

Intermezzo 1 LOKAAL VEILIGHEIDS- BELEID

Inleiding

De bevinding dat jonge veelplegers niet alleen op meerdere gebieden ernstige problemen veroorzaken maar ook zelf veel problemen ondervinden, sloot aan op ontwikkelingen die rond de eeuwwisseling gaande waren in de relatie tussen justitie en gemeente. Tegen het eind van de vorige eeuw waren er in diverse gemeenten namelijk initiatieven genomen om de inbreng van de verschillende partners in de justitiële keten lokaal beter op elkaar af te stemmen, veelal onder de noemer 'Justitie in de Buurt'. In de jaren daarna ontstond steeds meer oog voor de noodzaak om de aanpak van politie, justitie en reclassering ook meer af te stemmen op zorgen vanuit de gemeente wat betreft specifieke probleemgroepen, zoals verslaafden, zorgmijders en veelplegers.

Het Zorg- en Veiligheidshuis

Zo ontstond het Veiligheidshuis als plek waar informatie uit verschillende domeinen werd gedeeld om te komen tot tijdig overleg en onderlinge afstemming van de aanpak van complexe problemen. Dan ging het om huiselijk geweld, om verwarde personen en om overlastgevende en criminele jeugdgroepen en om (jonge) veelplegers. Naargelang de lokale behoeften, ervaringen en politieke wensen hebben de Veiligheidshuizen zich sindsdien verder ontwikkeld, waarbij in het ene geval de nadruk vooral lag op complexe zorgproblematiek en in het andere geval primair op overlast en criminaliteit. Onze bevindingen aangaande de zorgelijke achtergronden van de meeste jonge veelplegers sloten dus goed aan op de trend die inmiddels zowel vanuit justitie en politie als vanuit de gemeenten was ingezet.

In 2015 werden de gemeenten verantwoordelijk voor de uitvoering van de AWBZ, de WMO, de Participatiewet en de jeugdzorg, terwijl ze kort daarvoor ook de verantwoordelijkheid hadden gekregen voor de uitvoering van de Wet Passend Onderwijs en van de herziene Kinderbeschermingsmaatregelen. Deze ingrijpende bestuurlijke metamorfose op het gebied van sociale voorzieningen, zorg en veiligheid betekende dat aan de gemeenten op tal van terreinen nieuwe eisen werden gesteld, zowel bestuurlijk als in de uitvoering en inhoudelijk. Zo moesten lokaal contracten worden overeengekomen met zorgaanbieders

en moest daarvoor een inschatting worden gemaakt van de te verwachten zorgvragen in de gemeente en van de mogelijke kosten. Er moesten veel nieuwe organisatorische maatregelen worden genomen en er moest kennis worden vergaard over beleidsterreinen waar de gemeenten voordien niet voor verantwoordelijk waren geweest en waar ze tot op dat moment veelal geen of nauwelijks kennis van hadden gehad.

Bij de Veiligheidshuizen was deze transformatie echter al enkele jaren eerder ingezet. Zo had die ontwikkeling er in 2013 al in geresulteerd dat de regie over het Veiligheidshuis was overgegaan van het Openbaar Ministerie (OM) naar de gemeenten (of een regio waarbinnen meerdere gemeenten samenwerkten op veiligheidsgebied). Voor ons onderwerp is van belang dat daarmee het Veiligheidshuis uitdrukkelijk werd georiënteerd in de richting van 'Zorg- en Veiligheidshuis'. Zo werd de functie van het Veiligheidshuis in het Landelijk Kader bepaald als 'netwerksamenwerking tussen straf-, zorg- en (andere) gemeentelijke partners', om zich 'onder eenduidige regie' met name te richten op 'vraagstukken met een complexe, meervoudige problematiek' (zie <https://tinyurl.com/veiligheidshuizen>). In deze lijn zijn er de afgelopen jaren 25 regionale Zorg- en Veiligheidshuizen ontstaan, waarbij onder meer een belangrijke rol is weggelegd voor de GGD wat betreft de zorgkant.

Het is duidelijk dat de problematiek en de mogelijke aanpak van jonge veelplegers helemaal passen in deze oriëntatie op een doordachte combinatie van zorg en repressie. Van meet af aan vormde deze problematiek een van de voortdurend terugkerende aandachtspunten van de Zorg- en Veiligheidshuizen. Sinds 2015 is dit ook een van de terreinen geworden waarop burgemeesters zich nadrukkelijker dan voorheen zijn gaan manifesteren (Rovers & Hoogenboom, 2016). De Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) vormt een belangrijke motor achter deze ontwikkeling. Zij begeleidt de gemeenten hierbij met informatie over kwesties als privacyregels, richtlijnen wat betreft methodisch werken en regelmatige publicaties van interviews met professionals over hun ervaringen op dit en aanpalend terrein (vgl. <https://tinyurl.com/situationeel-aanpakken>).

Verbreiding én toespitsing

GCOS

In de zojuist beschreven trend kan een aantal belangrijke stappen worden onderscheiden. Dat betreft allereerst de ontwikkeling van ondersteuning van het overleg van de betrokken ketenpartners. Met name in de grote steden werd al spoedig duidelijk dat er nieuwe stappen moesten worden gezet om te komen tot actieve informatie-uitwisseling en samenwerking tussen alle betrokken professionals en instanties. Als de verschillende partijen niet ieder voor zich wilden (blijven) werken, dan was het nodig dat er een goed ondersteunend systeem werd ontwikkeld om op gestructureerde wijze en op een voor iedereen doorzichtige en verantwoorde manier tot een gezamenlijke analyse en plan van aanpak te komen. Daartoe werd het zogenoemde ‘Generiek Casusoverleg Ondersteunend Systeem’ (GCOS) in de Zorg- en Veiligheidshuizen en in de justitiële jeugdketen in gebruik is genomen. Lokaal zijn verschillende initiatieven genomen om de samenwerking tussen uiteenlopende betrokken instanties met een werkbaar systeem te faciliteren, maar het GCOS is relatief het meest gebruikt.

Het ondersteunt allereerst de intake als er een complexe probleemcasus wordt gemeld. Vervolgens ondersteunt het GCOS het triageoverleg waarin wordt bepaald of de casus inderdaad dusdanig complex is dat deze in het Zorg- en Veiligheidshuis moet worden behandeld (of door een van de ketenpartners als zodanig). Indien de casus wordt opgepakt door het Zorg- en Veiligheidshuis, wordt er een casusregisseur aangewezen die het overleg met behulp van het GCOS organiseert en de regie heeft richting een gezamenlijk plan van aanpak. Dit plan wordt in GCOS vastgelegd met daarin expliciete vermelding van de besluiten, doelen en acties. Ten slotte worden de uitvoering en de resultaten door alle betrokken ketenpartners in dit systeem gemonitord en kan worden gevolgd of en in hoeverre de gestelde doelen worden behaald of bijgesteld moeten worden.

Enkele belangrijke voordelen van deze manier van werken zijn dat alle betrokken professionals op de hoogte zijn van alle besluiten en stappen die worden gezet, ook als ze bijvoorbeeld een casusoverleg hebben moeten missen. Dit geldt ook voor professionals die later bij de casus betrokken worden en die snel en efficiënt geïnformeerd moeten worden. Deze manier van werken biedt bovendien een redelijke garantie voor zorgvuldige omgang met de privacyregels. Ten slotte kan met behulp van dit systeem een casus gemakkelijk worden overgedragen aan een ander Zorg- en Veiligheidshuis (zie <https://tinyurl.com/informatieblad-gcos>). Inmiddels wordt gewerkt aan een meer geavanceerde, landelijk gestandaardiseerde informatievoorziening, met hetzelfde oogmerk

1. OMVANG EN ERNST VAN HET PROBLEEM

Inleiding

Allereerst is het van belang om een goed beeld te krijgen van de ernst van het probleem van de jonge veelplegers. Zoals aan het begin van de Inleiding is gezegd, betreft het hier een zeer specifiek onderdeel van het justitie- en veiligheidsbeleid. Maar hiermee is iets merkwaardigs aan de hand. Aan de ene kant zijn er namelijk duidelijke aanwijzingen dat de jeugdcriminaliteit over de hele linie scherp is gedaald. Maar aan de andere kant bestaan er ook ernstige zorgen over jongeren die bij herhaling in aanraking komen met de politie en lijkt er soms zelfs sprake van een nauwelijks meer te beheersen probleem. Wat is hier aan de hand?

1.1 Verharding onder de jeugd?

Soms wordt gesuggereerd dat we hier te maken hebben met een fenomeen dat typerend zou zijn voor de huidige trend in de jeugdcriminaliteit, dat steeds meer jongeren op steeds jongere leeftijd in de serieuze criminaliteit zouden belanden en niets ontziend overvallen zouden plegen en geweld gebruiken. Dat beeld is echter volstrekt misplaatst. Precies het omgekeerde is het geval. Er is juist al jarenlang sprake van een spectaculaire afname van de jeugdcriminaliteit. Vaststaat dat de criminaliteit sinds 2007 over de hele linie van jong tot oud sterk is afgenomen (Van der Laan et al., 2020; Van der Laan, 2022). Voor zover hierover cijfers beschikbaar zijn, zien we een dergelijke afname overigens ook overal elders in de westerse wereld (vgl. Tonry, 2014; Berghuis & De Waard, 2017; Fernández-Molina & Gutiérrez, 2018). Deze afname is niet alleen zichtbaar in de politieregistraties, maar ook in zelfrapportagestudies en slachtofferenquêtes. Dit geldt zowel voor de criminaliteit in het algemeen als specifiek voor jeugdcriminaliteit. De criminaliteit van jongeren is de afgelopen jaren volgens alle beschikbare bronnen fors gedaald, zelfs sterker dan de criminaliteit door volwassenen.

Overall is de situatie veiliger geworden vergeleken bij eind vorige eeuw, zoals politiechef Frank Paauw enige tijd geleden benadrukte wat betreft de veiligheid in de hoofdstad. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de cijfers wat betreft het aantal slachtoffers van moord en

Die afwijkende, negatieve trends zien we in elk geval op vier gebieden. Dat betreft allereerst de zogenoemde *high impact crimes* (HIC), zoals straatroof, woninginbraak, overvallen en ernstig geweld, die ernstige gevolgen hebben voor de slachtoffers, hun directe omgeving en de maatschappij als geheel. Onderzoek laat namelijk zien dat bij ongeveer een op de vijf overvallen in Nederland een minderjarige dader betrokken was (Beijersbergen et al., 2018). Hier zien we heel scherp de contradictie waarop in de Inleiding van dit hoofdstuk werd gewezen. *Overall* is het aantal overvallen op winkels en restaurants de laatste jaren flink afgenomen. Tegelijkertijd komt uit nadere analyse echter een verontrustend feit naar voren dat daar dwars tegen ingaat: het aantal aangehouden verdachten van dergelijke misdrijven van 11-16 jaar blijkt juist gestegen (Ferwerda et al., 2020).

Daar komt een tweede trend bij en die betreft ontwikkelingen op het vlak van de recidive. Allereerst zien we namelijk dat de kleine groep ernstige jonge daders, die zich onder meer schuldig maakt aan HIC-delicten, geheel tegen de dominante trend in de afgelopen jaren niet in omvang is afgenomen, maar juist constant is gebleven. De recidive onder deze jeugdigen is de afgelopen jaren zelfs licht gestegen (Weijters et al., 2019). Bovendien blijkt uit de *Monitor veelplegers 2017* dat 70% van de jongvolwassen zeer actieve veelplegers (ZAVP'ers) binnen twee jaar recidiveert en meer dan 90% binnen acht jaar. Binnen twee jaar heeft de gemiddelde recidiverende zeer actieve jongvolwassen veelpleger (ZAJVP'er) een drietal nieuwe strafzaken tegen zich lopen, terwijl daar in de daaropvolgende jaren jaarlijks ten minste één veroordeling bij komt.

Ten derde blijkt er recent een toename van het absolute aantal minderjarige veroordeelden van vermogensmisdrijven met geweld en doodslag. Het gaat hier om kleine aantallen, maar vanwege de ernst van deze misdrijven verdient dit gegeven wel aparte aandacht. Tussen 2016 en 2019 is het aantal veroordelingen van minderjarigen voor doodslag toegenomen van 29 naar 49 en voor vermogensmisdrijven met geweld van 533 naar 604 (Beerthuizen, 2021). Al heel lang weten we dat het grootste risico voor het plegen van moord en doodslag bestaat bij jongemannen tussen de 20 en 24 jaar (Nieuwbeerta & Leistra, 2004). Deze recente cijfers suggereren echter dat de laatste jaren ook een heel klein deel van de jongeren onder de 20 jaar gemakkelijker dan voorheen naar wapens grijpt als ze zich iets op illegale wijze proberen toe te eigenen.

Ten slotte moet hierop aansluitend een nog marginaler, maar niet minder ernstig fenomeen worden genoemd, dat opnieuw dwars ingaat tegen de positieve ontwikkeling van de (jeugd)criminaliteit: professionals signaleren namelijk dat sommige jongeren de laatste tijd niet alleen makkelijker lijken over te stappen op het gebruik van wapens, maar dat een heel klein deel daarvan ook makkelijker bereid lijkt om die te gebruiken voor het uitvoeren van een moord in het kader van de georganiseerde criminaliteit. Onder

professionals in het veld bestaat de indruk dat uitvoerders van moordopdrachten momenteel vaak jongemannen zijn die zelf nog niet of nauwelijks deel uitmaken van georganiseerde misdaadorganisaties, maar doorgaans wel al ervaring hebben met andere vormen van (gewelds)criminaliteit, zoals inbraken, overvallen en schietincidenten. Veelal zijn ze ook doorgegroeid vanuit criminele jeugdgroepen. Er kan snel veel geld mee worden verdiend en bovendien wordt vermoed dat het plegen van een moord zou kunnen bijdragen aan het verhogen van hun 'straatwaarde', dat wil zeggen: hun status op straat (Van Gestel & Verhoeven, 2017).

1.3 Focus op kleine groep jonge routiniers

In een studie van het WODC werd geconcludeerd dat er in 2015 in ons land ongeveer 1000 zeer actieve jongvolwassenen (18-24 jaar) veelplegers waren (Beerthuizen et al., 2017). Dat is een geruststellende conclusie omdat het er begin deze eeuw ruim tweemaal zoveel waren. Hun gemiddelde leeftijd was 21 jaar en ze hadden rond die leeftijd gemiddeld zo'n twaalf strafzaken op hun naam staan. Geconstateerd werd dat deze jongemannen overwegend vermogensmisdrijven zonder geweld pleegden. Maar er werd onder deze jongemannen behalve een lichte toename van vernieling, lichte agressie en openbare orde-feiten ook een vergelijkbare lichte toename van gewelddadige feiten geconstateerd. Het is met name deze laatste groep waar de zorgen over bestaan bij politie en stadsbestuurders.

Dit boek gaat over deze jongeren – jongvolwassenen en minderjarigen, die maar doorgaan, die overwegend vermogensdelicten plegen maar van wie sommigen bruut geweld allerminst schuwen. Deze studie gaat dus over een relatief kleine, specifieke groep problematische jongeren. Terwijl de overgrote meerderheid van de jeugd die over de schreef gaat een-, twee- of hooguit driemaal met de politie in aanraking komt vanwege een typerend jeugddelict zoals vechten, iets jatten op school of iets kleins pikken uit de supermarkt, te vroeg vuurwerk afsteken en graffiti spuiten, gaat het hier om een zeer klein aantal jongeren dat veel en veel verder gaat. Die doen dit allang niet meer om het experiment en de kick, maar routineus als manier om snel inkomsten te verwerven. Deze jongeren, die ergens in de adolescentie beginnen met delicten plegen en die daar vaak lang, soms tot ver in de jongvolwassenheid mee doorgaan, vormen het onderwerp van dit boek.

2. WIE ZIJN HET? EEN VERKENNING

Inleiding

Jonge veelplegers, wie zijn dat eigenlijk? Dit hoofdstuk biedt een nadere verkenning van dit fenomeen. Behalve dat hier een aantal gegevens uit meerdere bronnen wordt gepresenteerd, wordt ook enige casuïstiek geschetst. En om al een iets diepgaander indruk te krijgen van de leef- en denkwereld van jongeren voor wie het plegen van delicten routine is geworden, wordt ook geregeld geciteerd uit de verhalen van de jongeren die we uitvoerig hebben gesproken.

Achtereenvolgens gaan we in dit hoofdstuk in op het feit dat we bij jonge veelplegers vrijwel uitsluitend met jongens te maken hebben, op de leeftijd waarop jonge veelplegers crimineel actief worden, op hun meestal problematische schoolcarrière en op daarmee samenhangende problemen in hun ontwikkeling, op het soort delicten dat typerend is voor dit type jonge criminelen en op de opvallende variatie in hun criminele carrière.

2.1 Bijna alleen jongens

De officiële definitie van een jeugdige veelpleger is 'een jongere in de leeftijd van 12 tot en met 17 jaar tegen wie meer dan vijf processen-verbaal zijn opgemaakt (waarvan het laatste in de afgelopen 12 maanden), waarop een justitiële afdoening is gevolgd'. Voor een veelpleger ouder dan 17 jaar geldt het dubbele aantal van tien processen-verbaal. Maar wat weten we over deze jongeren? Wat voor delicten plegen ze en vanaf welke leeftijd? Wat zijn hun achtergronden en hun problemen?

Een eerste opvallend gegeven betreft het feit dat, hoe verder jongeren verstrikt raken in de criminaliteit, hoe minder meisjes we tegenkomen. In 2020 is het percentage jongens dat in zelfrapportages zegt een of meerdere delicten te hebben gepleegd ruim 1,5 keer zo hoog als onder meisjes (respectievelijk 45% en 29%). Bij jongvolwassenen gaat die verhouding met respectievelijk 46% en 24% meer in de richting van tweemaal zoveel mannen als vrouwen. Als we kijken naar de door de politie geregistreerde delicten, dan lopen die percentages echter aanzienlijk verder uiteen en is de verhouding 4 op 1 zowel bij de minderjarige als bij de jongvolwassen verdachten. Als we vervolgens kijken naar de 'strafrechtelijke daders' – dat zijn de jongeren jegens wie door het OM of de rechter

een strafzaak is afgedaan – dan loopt het verschil verder op naar ruim 85% man versus bijna 15% vrouw (Van der Laan, 2022). Kijken we echter naar minderjarige veelplegers, dan komen we nog amper meisjes tegen. In de *Monitor veelplegers 2007* is het percentage meisjes ruim 6%. Als we vervolgens inzoomen op de zeer actieve jongvolwassen veelplegers, dan bestaat die groep de laatste jaren voor zo'n 98% uit jongemannen van circa 21 jaar en verdwijnen de vrouwen vrijwel helemaal uit beeld (Beerthuizen et al., 2018).

We kunnen dus concluderen dat jonge veelplegers vrijwel uitsluitend jongens en jonge mannen zijn. Dit was ook een van de eerste bevindingen in ons Utrechts gerandomiseerd onderzoek onder jongeren die in deze stad op de lokale lijst van jonge veelplegers stonden geregistreerd. In onze aselechte steekproef van 81 jongeren bevond zich slechts één meisje (Weijers et al., 2010, p. 23).

2.2 Startleeftijd

Als we vervolgens kijken naar de startleeftijd – dat is de leeftijd waarop jonge veelplegers voor het eerst met de politie in aanraking zijn gekomen vanwege een strafbaar feit – dan krijgen we daar een aardige eerste indruk van via de reeks interviews die we recent hebben afgenomen. Een belangrijk voordeel van deze initiële invalshoek is dat deze verhalen van de jongeren zelf ons als het ware meteen onderdompelen in de sfeer van de straat en ons confronteren met hun eigen perspectief op hun gedrag en op hun omgeving. Het gaat hier namelijk niet om jongeren die hun leven al duidelijk anders hebben ingericht en hun criminele routine achter zich hebben gelaten. Het gaat juist om jongeren die er nog middenin zitten of pas eerste stappen richting een ander leven proberen te zetten maar voor wie de verleiding van de straat nog overduidelijk aanwezig is.

Menno:

‘De eerste keer ... dat was voor ..., ja ik was dertien. Ik zat net op die school en je mag daar in de pauze niet van het schoolplein af. Dus dan ga je in de ochtend naar de winkel. Maar ja, iedereen was dertien, dus niemand had geld. Dus ging je met z'n allen daar, met de hele klas ging je de winkel in en iedereen stal gewoon die hele winkel leeg. Een keer ben ik gezien door een oude vrouw. Die had dat toen tegen de manager gezegd. Toen werd ik aangehouden en moest ik naar het bureau en zo en weet ik veel allemaal wat. Die onzin. Dat was de eerste keer. (...) Het was een beetje de kick die het gaf. Want het was niet dat ik iets stal. Ik kreeg altijd gewoon eten van mijn moeder mee. Het was gewoon voor de lol. Dus dat. Toen vond je dat stoer natuurlijk. De hele klas erbij, weet je wel. Popiejopie. Daarvoor namen we wel vaker dingen mee.’

een aantal zien dat, net als Yaro, al eerder en in een enkel geval zelfs veel eerder vanwege een delict met de politie in aanraking komt. Zo bleek de vroegste starter in onze Utrechtse studie op zijn zevende voor het eerst met de politie in aanraking te zijn gekomen. Een op de zes had al voor zijn tiende jaar politiecontact en een op de vijf voor zijn twaalfde.

Duidelijk is dat het bekende beeld van de hardnekkige jonge veelpleger, die zich al op de basisschool als delinquent zou onderscheiden, flinke nuance behoeft. Wel manifesteren zich vaak al op basisschoolleeftijd problemen thuis, in de buurt, op school. Maar uit de beschikbare cijfers blijkt dat de meeste jonge veelplegers hun eerste politiecontacten niet voor hun twaalfde maar juist pas ná de overgang naar het voortgezet onderwijs krijgen.

2.3 Verstoorde schoolgang

Dat is begrijpelijk, aangezien hun botsingen met de nieuwe school, met verschillende leerkrachten en vaak met medeleerlingen aan het begin van de puberteit, vrijwel steeds een directe aanleiding vormen voor rondhangen op straat. Dat gaat vaak gepaard met regelmatig contact met verkeerde vrienden en problemen op straat. Het externaliserende, destructieve gedrag dat deze groep vertoont, hangt in heel veel gevallen samen met een verstoorde schoolgang. Het merendeel van deze jongeren is op enig moment van school verwijderd wegens probleemgedrag.

Habib:

‘In de derde kende ik echt iedereen. En alle kinderen die toen in de eerste klas zaten, keken ook echt tegen je op, omdat wij toen de grote kinderen waren van de school. In de derde was ik niet de braafste jongen in de klas. Gewoon, kattenkwaad, kleine dingetjes, als die opstapelen is het natuurlijk wel een groter probleem. Toen had ik veel gezeur op school. Een afdelingsleider die mij wou schorsen bijvoorbeeld, omdat ik er heel vaak was uitgestuurd. Ik was al twee keer geschorst, dat was ook om heel veel rode kaarten. En ik heb een keer een rode kaart gekregen omdat ik via de verkeerde uitgang naar de Albert Heijn ging. We gingen altijd met heel veel vrienden via de nooduitgang, dat was ook niet zo slim en toen het de derde keer was, werd ik ook geschorst.’

Yaro:

‘Eind tweede klas. Ik deed gewoon heel veel leuke dingen. Stel ik had les en ik zag al die vrienden die uitval hadden, dan ging ik gewoon met hun in plaats van naar de les. (...) Ja, ook een keer ruzie, paar woordenwisselingen en zo. Ik ging vechten met iemand en dat

was eigenlijk de laatste druppel. Ik was in de klas met zo'n jongen die mij de hele tijd ging kleineren en zo, 'kleine' noemen, racistische opmerkingen maken en zo, elke dag en op een gegeven moment was het ... Ik weet niet, er kwam gewoon woede uit. Ik dacht, ik pik het niet meer.'

Menno:

'Steeds naar andere school ..., omdat ik toch wel irritant was denk ik en iedereen met me meetrok. Ik was vervelend en dan was de rest van de klas ook vervelend. Ik ging iedereen erbij betrekken. Dat was wel een dingetje denk ik. En ik was ook best wel agressief toentertijd. Grote mond, druk, heel druk. Niet elke leraar kan daartegen natuurlijk. Ik weet niet, ik ben veel te druk in mijn hoofd, zeg maar. Ik denk dat ik een beetje last heb van ADHD of zo.'

In ons Utrechts onderzoek bleek dat ten minste een op de vijf van de jongeren die we hebben gevolgd een aantal maanden tot anderhalf jaar niet naar school was gegaan, meestal nadat ze van school waren verwijderd (vgl. Van Drie, 2017, p. 86 en verder). Ruim de helft van de jongeren had (enige vorm van) speciaal onderwijs genoten. De meesten waren daar echter halverwege mee opgehouden of van verwijderd. Zowel op de basisschoolleeftijd als in de adolescentie vertoonde een groot deel dusdanige gedragsproblemen op school dat zij in het reguliere onderwijs niet te handhaven waren. Deze problemen resulteerden, ook in het speciaal onderwijs, in schoolverzuim, schoolverwijdering, schoolwisselingen en schooluitval (vgl. Van Wijk & Schoenmakers, 2008). Vaak hadden deze jongeren projecten gevolgd om weer terug te komen in het onderwijs, maar dit liep regelmatig spaak en veelal wilden de scholen hen niet terug. Deze resultaten zijn bijzonder zorgelijk gezien de sterke samenhang tussen spijbelen, schoolverlaten en delinquent gedrag (Weerman, 2022).

2.4 Opeenstapeling van problemen

We hebben zojuist gezien dat de criminele carrière bij de meeste jongeren pas begint in het voortgezet onderwijs. Toch zien we aan de andere kant dat zich in veel gevallen al ernstige problemen op de basisschoolleeftijd manifesteren. Eind vorige eeuw werd er al in diverse studies op gewezen dat jongeren die herhaaldelijk over de schreef gaan en met politie en justitie in aanraking komen meestal al op jonge leeftijd veel problemen hebben. Ze bleken doorgaans een laag IQ te hebben en sterk impulsief te handelen, terwijl hun opvoedingsomgeving in veel gevallen eveneens zorgelijk was, hun ouders vaak een inadequate opvoedingsstijl hanteerden en soms ook antisociaal gedrag vertoonden (Beke & Kleiman, 1993; Moffitt, 1993; Nagin & Land, 1993; Nagin, Farrington & Moffitt, 1995).